

blema «indoeuropenizării Greciei și Italiei», fără a fi lipsite de teze vulnerabile ori nevalabile: dintre numeroasele ipoteze complicate cu care se lucrează în protoistorie și în comparativă, cea mai scumpă autorului nostru: aportul illyr la migrația doriană, la expansiunea «indoeuropenilor» în Europa (Italia, Gallia, Spania, etc.) și Asia Mică este cum s-a spus partea cea mai șubredă și caducă a întregii expuneri.

Nu începe indoială că «teza illyrică» (împreună, firește, cu anexa ei degenerată «panillyrismul») în felul cum o reprezintă unii glotologi și arheologi de vreo 2-3 decenii și cum se manifestă în cele două conferințe analizate mai sus, este lipsită de temei, trebuie să fie abandonată ca ceva inutil și dăunător studiilor științifice. Începutul clarificării l-a făcut însuși H.K. de curînd, în cartea despre limba illyriilor apărută la 1955, unde a eliminat mult din balastul teoriilor și ipotezelor illyrofile și panillyriste¹, ca și în alte lucrări mai recente²; o va face, împreună cu alți reprezentanți ai curentului, desigur complet și definitiv după ce se va fi conturat sensul real și conținutul propriu lingvistic și etnic-cultural ce revine termenului «illyric», stabilindu-se exact și concret tot

¹ Hans Krahe, *Die Sprache der Illyrier, I, Die Quellen*, Wiesbaden, 1955, 120 p.; cf. recenzia în *Dacia* n.s., II, 1958.

² De ex.: H. Krahe, *Vorgeschichtliche Sprachbeziehungen von den baltischen Ostseeländern bis zu den Gebieten um den Nordteil der Adria*, în *Akademie der Wissenschaften und der Literatur in Mainz, Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse*, 1957, nr. 3, p. 103—121, unde după câteva analogii și paralele de toponime și apelative balto-adriatice și italice (destul de vagi și nesemnificative), urmate de considerații generale, se pot citi fraze ca: «neuerdings aber sind mir Bedenken gekommen, die mich zu einer Überprüfung der Situation veranlassen und vieles von dem bisher Gelaubten in Zweifel ziehen liessen. Das bezieht sich zunächst und in besonders

materialul de limbă și civilizație materială, poziția lingvistică și adevăratul rol cultural-istoric al triburilor illyrice din Dalmatia și sud-estul Italiei în perioada protoistorică și epoca antică greco-romană.

I. I. Russu

DIMITER DETSCHEW, *Die thrakischen Sprachreste*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse; Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung, XIV; Viena, 1957, IX + 584 p.

Cuprins: p. III—IX: *Vorwort, Einleitung, Inhaltsverzeichnis, Abkürzungen*; p. 1—540: *Eigennamen und Glossen*, p. 541—565: *Dakische Pflanzennamen*, p. 566—582: *Die Ringinschrift von Ezerovo*, p. 583—584: *Corrigenda* (erori de tipar).

Apariția acestei cărți de proporții impozante constituie un eveniment important în dezvoltarea cercetărilor cu privire la limba, istoria și civilizația vechilor tracodaci și care a produs o excelentă impresie și mult interes în rîndurile filologilor-lingviști, istoricilor și epigrafiștilor ce urmăresc de aproape ori se ocupă direct cu asemenea studii. Rod al unor preocupări continue de câteva decenii, repertoriul de «rămășițe ale limbii trace», editat în optime condiții materiale-tehnice de Academia veneză, constituie totodată o frumoasă încoronare a unei glorioase activi-

hohem Grade auf die Namen im adriatischen Bereich. Darf man sie wirklich ohne weiteres als «illyrisch» ausgeben? Diese Frage stellen, heisst gleich eine zweite und umfassendere aufwerfen, die nämlich: Was ist überhaupt «illyrisch»?...» (p. 113); «da ich selbst die Einreihung der nordadriatischen Namen als illyrisch noch bis vor kurzer Zeit verfochten und zur Entstehung dieser Ansicht wesentlich beigetragen habe, hielt es für meine Pflicht, nun auch die Notwendigkeit von deren Revision als erster auszusprechen» (p. 120); «...seien wir bescheiden und begnügen uns mit der Erkenntnis, dass selbst die Namenforschung manchmal keinen Namen weiss» (121).

tăți științifice de o jumătate de veac a cunoscutului academician bulgar și profesor la universitatea din Sofia D. Decev — deopotrivă filolog clasic și lingvist, epigrafist și istoric — fiind o strălucită dovadă a unei științe și erudiții vaste, a unei neobișnuite puteri de muncă dirză și pasionată, ce fac onoare deopotrivă ilustrului savant octogenar, ca și tenacității și spiritului de organizare științifică a Bulgariei noi. Avem aici un grandios tablou al bogăției resturilor limbii trace, care după șase decenii înlocuiește cu succes, depășind-o natural din toate punctele de vedere, lucrarea *Die alten Thraker*, partea II, a lui W. Tomaschek, Viena, 1893—1894, formînd de acum baza oricărei cercetări a limbii, istoriei și culturii vechilor traco-daci.

Relevarea justă și necesară a acestor calități — în primul rînd a dimensiunilor impunătoare ale cărții, a imensului material documentar adunat aici din toate textele bogatei literaturi grecești și romane, din zeci de mii de inscripții și papyri și din monede — nu vine în contradicție cu faptul că sînt de făcut numeroase observații și rezerve, îndreptări și eliminări, adausuri și puneri la punct în această carte destinată a fi un repertoriu critic și complet, un instrument de lucru a cărui importanță și utilitate nu mai este cazul a fi relevate aici și pe care cercetătorii o așteaptă de cîteva decenii. Trebuie relevat de la început că lipsurile și erorile ce le conține sînt în cea mai mare parte de natură obiectivă, a stării actuale și a rezultatelor lacunare de pînă acum ale muncii de explorare și studiu comparativ în domeniul limbilor și onomasticii popoarelor antice dispărute din zona sud-estică a Europei și în Asia Mică.

Înainte de a face o analiză — sumară cît e posibil în acest loc — a materialului lingvistic-onomastic din *Thrakischen Sprachreste*, e necesar a semnala cîteva aspecte negative de ordin formal și tehnic-biblio-

grafic. Astfel, orînduirea materialului în ordinea literelor alfabetului grecesc (care ar fi justificată doar de faptul că majoritatea resturilor limbii trace sînt scrise în texte, inscripții, papyri, monede grecești) s-a dovedit dezavantajoasă și complicată, pretîndu-se la confuzii: unele nume și cuvinte trebuie căutate în două locuri, la *e* scurt «epsilon» și la *e* lung «eta», la *o* scurt «omicron» și la *o* lung «omega» etc., grupare posibilă, evident, numai la cuvintele păstrate în grafie greacă. Autorul însuși cade victimă a confuziei din această cauză: ex. numele *Zénas, Zénis* (care *e* grecesc, nu trac) este înregistrat alfabetic la p. 184 sub «eta» (H), iar la p. 181 în forma latină *Zena, Zenas* (CIL, VI, 9250, 17946, etc.), ca și cînd ar fi scris cu «epsilon» (E).

Colectarea materialului și elaborarea repertoriului, ca și la urmă editarea lui (pref. p. IV) s-au făcut în condițiile dificile și neprielnice ale celui de al doilea război mondial și ale anilor imediat următori — fapt care explică numeroasele lacune în documentare (lipsa unor nume tipic trace și a multor simplificări), ca și o serie de erori, contradicții, inconsecvențe în felul de a cita publicațiile și numele de localități (mai ales din Dacia, Ardeal). Menționăm numai cîteva exemple semnificative: revista romînească în limba franceză «*Dacia, Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie*», București, I, 1924—XII, 1947, abreviată la p. VIII: «*DC Dacia, Recherches et découvertes en Roumanie*», apare citată în două feluri: «*DC*» la p. 2, 46, 61, 73, 167, 246 și «*Dacia*» la p. 112, 194, 437, 458; — *Sbornik G. Kazarov* («*Izvestia-Institut*», XVI, 1950) apare în trei feluri: «*Serta Kazaroviana*» la p. 12, 116, 132, 193, 360, «*Serta Kazar.*» p. 536, 538, 540, «*Festschrift f. Kazarow*» p. 38; — *In memoria lui V. Pârvan*, București, 1934, apare ca «*Mélanges Pârvan*» la p. 12, «*extrait de Mélanges V. Pârvan 1933*», la p. 426; — *RLiÖ Der römische Limes in Österreich*, e scris întreg la p. 20, abreviat

la p. 146, etc. — Unele inscripții apar citate în două feluri, ex.: « I.G. 3, 1255 » (ediția veche de la p. 48 apare ca « IG 2^a 2164, 32 » (ediția nouă a colecției IG) la p. 67; la p. 107 se citește: « *Gnkirisouane* ON. — Athen. Mitt, 22, 1897, 474, ... velleicht *Gekirisoules* zu lesen », iar la p. 166: « *Enkirisoule*, Ort im Gebiet von Rodosto, Rev. arch. 1912, 1, 330, nr. 30 ... », fiind evident una și aceeași inscripție în două publicații. Un caz asemănător este *Kazemis* p. 221 = *Mucazenis*. Se vede că a lipsit un sistem unitar și uniform de abreviații bibliografice și de citare a publicațiilor atât de multe și variate ce conțin material de limbă tracă, precum și un control suficient și colaționarea lor.

Frecvent sînt confuziile de nume antice și moderne din Dacia carpatică (Transilvania) și inconsecvența în redarea unora din ele, din cauză că autorul nu avea la îndemînă hărți și indicatoare de localități din România. Menționăm numai cîteva exemple: la p. 19 apare alternativ « CIL, III, 982 aus Alba Iulia; 986 aus Karlsburg; Anuarul commis. 1929, 360 aus Alba Iulia; CIL, III, 980 aus Karlsburg; 1213 aus Alba Iulia », deși e vorba de una și aceeași localitate din centrul Ardealului cu nume românesc și german; p. 113 « CIL, III, 980 aus Karlsburg; 1153 aus Apulum », etc., care sînt același lucru. Inscripția CIL, III, 7635 de la castrul roman Cășeu (raion Dej) e pusă la p. 73 « CIL, 3, 7635 aus Vád, Dakien », la p. 496 « 3, 7635 aus Napoca » și alte asemenea cazuri. Luate fără altă puțință de control din CIL, III (apărut între a. 1873 și 1902), alternînd adesea la întîmplare numele antice cu cele moderne, acestea din urmă sînt scrise aproape numai în forma ungurească, ceea ce nu contribuie la ușurarea operației de identificare a localităților, lucru dificil dacă nu imposibil în multe cazuri pentru cine nu cunoaște bine toate numele de sate și orașele din Transilvania și Banat. Nu insistăm mai mult asupra acestor numeroase mărunțișuri ce pot fi considerate fără mare importanță

de unii lingviști, dar care nu sînt uneori fără efect asupra preciziei în documentarea celor ce utilizează cu încredere ca sursă informativă colecțiile de materiale lingvistice-onomastice cum e « *Thrakische Sprachreste* ».

Repertoriul de materiale lingvistice ale unui idiom dispărut (ca cel traco-dac) trebuie să aibă în vedere, să respecte integral trei condiții mai de seamă: a) să fie *complet* conținînd adică tot ce se află (cuvinte, glose, nume proprii) în izvoarele documentare antice la data apariției sale, să nu lipsească nici un nume, nicio atestare a vreunui exemplu din același nume ce poate fi repetat în zeci ori sute de cazuri (*Bithys* apare de 320 ori, *Cotys* 80, *Seuthes* 110, *Teres* 120, etc.); b) să nu conțină *elemente alogene* (de origine diferită: iraniene, celtice, grecești, illyrc, romane, etc.), care apar amestecate și în alte repertorii lingvistice-onomastice (de ex. în tezaurul celtic al lui Holder, 3 vol., 1896—1914, în cel illyr al lui Krahe, 1929, în care mai mult de jumătate din vreo 850 titluri sînt altceva decît nume illyre; v. *Studii și cercetări lingvistice*, București, 1957, p. 27—40); c) să prezinte o valorificare *lingvistică-etimologică* a materialului fragmentar de limbă, bazată pe o justă analiză morfologică (elemente radicale, sufixe, nume compuse, etc.) și stabilirea legăturilor de înrudire în domeniul comparativ indoeuropean, din care să se cîștige cît mai multe elemente lexicale cu semnificație sigură și legile fonetice ale idiomului dispărut, spre a putea stabili poziția lui în cadrul limbilor europene.

Aceste condiții elementare nu pot fi ignorate de o lucrare ce vrea să fie cu adevărat un instrument de lucru și documentare indispensabil și util celor ce vor să cunoască, să studieze punînd la contribuție în cercetările lingvistice, epigrafice, în general istorice, limba tracă prin resturile ei numeroase și de inegală valoare lingvistică. Spre a fi mai mult folosit și folositor ca atare marele repertoriu al lui D. Decev tre-

buie purificat de tot ce nu e tracic (nume proprii și câteva cuvinte evident sau foarte probabil de altă origine) și de explicațiile etimologice eronate; apoi să fie completat cu tot ce este omis și ar fi trebuit să fie cuprins: multe nume proprii și multe exemplificări și variante ale celor cuprinse, împreună cu etimologiile posibile și necesare (mai vechi sau noi) ce lipsesc din *Thrakischen Sprachreste*. Piesele din acest mare dosar al limbii trace nu sînt toate valabile, iar de altă parte foarte multe din cele autentice au fost omise.

Într-un imens material ca cel cuprins în impozanta colecție de «resturi ale limbii trace» e natural să existe erori și goluri (după greșelile numeroase și grave ce s-au făcut în trecut în acest domeniu de cercetare); ele sînt însă mai multe decît te-ai aștepta și ai avea impresia la prima vedere, iar un control integral le poate arăta în toată amploarea și gravitatea lor. Asemenea revizuire critică, absolut necesară, am făcut — pentru cele mai de seamă și grave erori — spre a face accesibile mai ușor cercetătorilor din alte țări, îndreptările și adaosele indispensabile pentru ameliorarea calității acestei lucrări în adevăr epocale asupra limbii traco-dacilor (v. recenzia mai amplă în «Dacia», n.s., II, 1958). Îndreptările și adaosurile se referă la trei grupe mai importante de elemente:

a) *Nume proprii de altă origine*, din care menționăm (în ordinea paginilor din *Thrakischen Sprachreste*) câteva exemple după categorii: *africanе* (Aulurula, Bazosenus Zaecethuris, Zurumius, Iarse), *asianice* (Tarasis), *celtice* (Atezissa, Daeipora, Zmertomaros, Casignakis, Mastutus, Muc-casenia), *egiptene* (Beitharion, Thrakēs, Centeisis, Nestoeris, Pates, Seutharion, Sinthois, Tarse), *grecești* (Aba, Harpalylke, Bresais, Ganymedes, Diomedes, Diop(h)anes, Heketor, Zenas, Zenis, Zonios, Heros, Heron, Thamyris, Karkenos, Karpos, Kottyphos, Kronides, C(h)rusis, Codinos, Xanth-, Orpheus, Papias, Pistos, Pittalakos, Posses, Pythia, Sothimos, Phagres,

etc.), *illyre* (Arsaius, Diasdinus, Dastimus, Dusmanes, Salluntum), *iranienе* —scito-sarmate (Abragos, Agathyrsi, Dalas, Dalosacos, Carzoazos, Metagos, Mucunagos, Xebanacos, Varzbalos, Vastobalos, Petizaces, Sacedallos, Saratos, Saurophos), *romane-italice* (Attius, Aulenus, Bassus, Duliars, Castus, Costas, Nogoeto, Perula, Suavithus, Tzertzenutzas, Tzitaetus), *semitе-siriene* (Dalailos, Sadaeus) etc., etc.

b) *Nume rău citite în inscripții* (ori papyri și texte literare) ca: Aroimeotes (în loc de Roimeotes), Tanurius (Ianuarius), Bendarites (Bederianites), Bepara, Bereiaros, Gennylos (Mennylos), Gigligekos, Gykeia, Dizzaca, Dinatos, Dioscodus, Ditungenius, Eptediud, Secus, Zelydeze, Ziadin-nius, Iamphorynna, Cazemis, Kyraikne, Lezelmis, Mandros, Mucatraulus, Oikouizeris, Ultinsium, Grinkiapana, Purd(enos?), Preides, Roimezenes, Sensioi, Suaemedus, Tonkailla, — phara, etc.

c) *Etimologii false ori neverosimile*, ca cele date pentru Athyras, Anadramos, Dendu-, Derei-, Carabizye, Odessos, Odrysi, Tarsa, Tereus, Tios, ș.a., contrare legilor limbii trace și care ar deforma — în caz că le admitem — cunoștințele despre fonetica și lexicul ei. Aceste aspecte negative sînt în cea mai mare parte consecința greșelilor mai vechi, preluate cu prea multă încredere și puțin control critic de la înaintașii ce s-au îndeletnicit cu onomastica și limba traco-dacă: G. Seure, G. G. Mateescu, N. Jokl și alții, numeroase chiar de la patriarhul studiilor de «tracologie», W. Tomaschek, — greșeli ce n-au apucat a fi îndreptate decît în mică măsură și s-au făcut simțite în proporții destul de grave în tratatul-compendiu publicat la 1952 de D. Decev (*Charakteristik der thrakischen Sprache*, Sofia), ale cărui calități și lacune au fost arătate parțial în recenzia din SCIV, VII, 1956, p. 447—451.

La p. 535—540 *Nachträge* conțin puține adaosuri mai mult din publicațiile

bulgare apărute pînă la 1955, din care se omit însă unele nume evident trace, ca *Danto*, *Zeipyron*, etc.

P. 541—565 *Numele dace de plante medicinale*, 47 apelative botanice, din care majoritatea nu sînt dacice ori — corupte iremediabil — sînt neexplicate și inexplicabile etimologic; rezultatele lui Decev (stabilele încă în a. 1929) cu privire la aceste cuvinte rămîn deocamdată valabile.

P. 566—582 *Inscripția inelului de aur* (descoperit în a. 1912 într-un mormînt tumular de lîngă satul Ezerovo, reg. Plovdiv), text cu litere grecești, sec. V—IV î.e.n., scris continuu (fără despărțirea cuvintelor) în opt rînduri: ΠΟΛΙΣΤΕΝΕΑΣΝ / ΕΡΕΝΕΑΤΙΑ / ΤΕΑΝΗΣΚΟΑ / ΠΑΖΕΑΔΟΜ / ΕΑΝΤΙΑΕΖΥ / ΠΙΤΑΜΙΗΕ / ΠΑΖ / ΗΑΤΑ. Există 18 încercări (făcute începînd din a. 1913), de a explica acest text enigmatic, analizate și criticate de către Decev, care mai adaugă una; din toate aceste tentative nici una nu este valabilă, convingătoare, nici măcar parțial: nici un cuvînt n-a putut fi detașat și explicat în mod convingător; astfel, se poate spune că această inscripție atribuită cu toată probabilitatea tracilor și limbii trace, nu a dat pînă acum nimic pentru cunoașterea limbii trace.

★

Listele cu elemente mai de seamă ce sînt de îndreptat ori eliminate — tabele ce nu sînt complete ori exhaustive nici în forma amplă din «Dacia», n.s., II, 1958 — «corrigenda et omittenda» — vor fi urmate de altele cu toate lipsurile mai de seamă, „addenda”, din care se va vedea că, spre a fi utilă și utilizată cît mai rodnic și cu succes, lucrarea *Die thrakischen Sprachreste* are nevoie de o revizuire și reeditare în alte condiții, după criterii mai severe, evitînd confuzii și erori (2—3 pe fiecare pagină), generate în cea mai mare parte prin lipsa de experiență a trecutului, la începătorii și înaintașii studiilor comparative de limbă și onomatologie traco-dacică.

Cititorul nedumerit se va întreba cu justificată curiozitate dacă nu este cumva cazul de a se întocmi o nouă culegere, după criteriile diferite și cu alte mijloace, un «Thesaurus linguae Thraciae» complet și exhaustiv (să cuprindă și resturile limbii frigiene din Asia Mică) din toate punctele de vedere: filologic, lingvistic-etimologic, onomastic-prosopografic, istoric și epigrafic, ce să fie realizat după un interval de timp mai scurt decît cel scurs de la a. 1894 la 1957.

I. I. Russu

ACTES DU DEUXIÈME CONGRÈS INTERNATIONAL D'ÉPIGRAPHIE GRECQUE ET LATINE — PARIS, 1952. Paris, Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien Maisonneuve, 1953, 326 p.

Al doilea congres internațional de epigrafie greacă și latină s-a ținut la Paris în aprilie 1952, sub președinția profesorului Louis Robert, de la Collège de France. După lunga întrerupere prilejuită de război și de urmările imediate ale războiului, era cea dintîi întîlnire obștească a reprezentanților importanți discipline, de la congresul din Amsterdam, întrunit în 1938 din inițiativa lui W. Vollgraff. În locul obișnuitelor comunicări lipsite de legătură, ședințele, prelungite timp de aproape o săptămînă, au comportat de data aceasta ascultarea și discutarea unor rapoarte prezentate de specialiști autorizați asupra lucrărilor în curs și a problemelor legate de munca epigrafică în stadiul actual al dezvoltării studiilor istorice. Cuvîntul nu-i ales la întîmplare și e caracteristic pentru atmosfera în care s-au desfășurat dezbaterile, refuzul participanților de a se considera altceva decît *istorici*, în ciuda prejudecății care face din ei niște tehnicieni ai descifrării și ai editării pietrelor scrise. «Eh bien non!» — mărturisirea în această ordine de idei profesorul Robert, în alocuțiunea-i inaugurală. «Nous ne sommes pas des chevaliers de la brosse à estampe; l'épi-